

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Пустовіта Григорія Петровича

на дисертаційне дослідження **Рогози Валентина Володимировича**

“Педагогічні умови формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки”,

подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Екологічний стан природного довкілля України характеризується нині негативними наслідками невинного зростання забруднення антропогенними та техногенними відходами, руйнуванням природних біогеоценозів, скороченням біологічного розмаїття, виснаженням природних ресурсів. У цьому контексті актуальність рецензованого дослідження обумовлюється сутнісними характеристиками сучасних тенденцій реформування освітнього простору держави. Саме утвердження нової освітньої парадигми, характерними рисами якої є: орієнтування на особистісно-орієнтоване навчання та творчий розвиток зростаючої особистості, перехід до евристично-пошукової моделі освітнього процесу, оптимальне поєднання теоретичних і практичних компонентів освіти, особливого значення набуває підвищення якості професійної підготовки майбутніх вчителів природничих наук на основі формування у них екологічних цінностей. Саме такий підхід розглядається сьогодні невід'ємною складовою сучасної вищої освіти.

Отже, можемо зробити аргументований висновок, що у такому контексті дисертаційне дослідження, виконане Рогозою Валентином Володимировичем, є безперечно актуальним і своєчасним як для теорії і методики професійної освіти, так і для педагогічної практики. Підтвердженням правильності останнього висновку є здійснений дисертантом ґрунтовний аналіз і систематизація сучасного науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук, зокрема процесу формування у них екологічних цінностей.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Рівненського державного гуманітарного університету в межах комплексної теми “Теоретико-методичні засади становлення та розвитку аксіопедагогіки на сучасному етапі гуманізації системи освіти України” кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи (державний реєстраційний номер 0118U006318). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 1 від 28.02.2016 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 6 від 29.11.2017 р.).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Обґрунтованою й логічною є структура дисертації, презентована вступом, трьома розділами, висновками, додатками, списком використаних джерел, що за змістом, логікою і стилем викладу матеріалу відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Зміст кожного розділу підпорядковано меті й завданням дослідження, а підсумками є сформульовані дисертантом наукові висновки. У цілому це дало змогу: уперше визначити, теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки, що здійснювалось на чотирьох рівнях: теоретичному, дослідницько-пошуковому (методологічному) і практичному; з'ясовано роль аксіологічного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, інтегративного методологічних підходів у формуванні досліджуваного феномена; актуалізовано поняттєво-категоріальний апарат дослідження, у межах якого концептуалізовано поняття: "екологічні цінності" як складне, багатогранне особистісне утворення, певний життєвий еталон, за умови інтеріоризації якого майбутні учителі природничих наук на належному й усвідомленому рівні здійснюють індивідуальне самовдосконалення та набувають провідної основи професійно-ціннісних орієнтацій такої підготовки; виокремлено критерії та їх показники, за якими визначався рівень сформованості в майбутніх учителів природничих наук екологічних цінностей (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, організаційний); теоретично обґрунтовано, розроблено, поетапно реалізовано й експериментально перевірено ефективність змістово-функціональної моделі формування у майбутніх учителів природничих наук екологічних цінностей, що складається з цільового, змістового, діяльнісного й результатного блоків; уточнено структуру формування екологічних цінностей, що складається з інтелектуального, аксіологічного, поведінкового компонентів; набули подальшого розвитку теорія екоцентричного природорозуміння, у її індивідуальному і соціальному вимірах та застосування принципів, форм й інноваційних методів формування ціннісно-смислової сфери майбутнього вчителя природничих наук у процесі професійної підготовки.

Отже, можемо зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Рогози Валентина Володимировича характеризується науково вивіреною структурою, що охоплює окреслене коло дослідницьких завдань і розкриває результати досягнення поставленої мети.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Заслужують на увагу і позитивну оцінку визначені й застосовані дисертантом теоретико-методичні засади дослідження, аналіз яких дав підстави стверджувати про ґрунтовний науково вивірений підхід до виокремлення й застосування у процесі здійснення дослідження важливих положень філософії освіти, філософсько-культурологічної концепції взаємодії природи та людини, психології і педагогіки, а також застосування

культурологічного, системного, акмеологічного та аксіологічного підходів для розв'язання провідних завдань дослідження.

Переконливим свідченням значущості розробленої змістовно-функціональної моделі та авторської системи формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук було не привнесення нових компонентів у систему, а новий авторський інноваційний підхід до змісту кожного компоненту, який було модифіковано, враховуючи авторське бачення і особливості змісту професійної підготовки.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструючи культуру наукового мислення, уміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, визначати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо формулювати узагальнення і висновки.

Заслугує на увагу і позитивну оцінку удосконалена дисертантом методика діагностування рівнів сформованості екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки, авторський навчальний зміст, систематизовані як традиційні, так і інноваційні принципи, форми й методи, що є складовими педагогічної системи формування досліджуваного феномена.

Таким чином, аналіз змісту дисертації й автореферату засвідчує, що дисертанту вдалося ґрунтовно схарактеризувати і презентувати теоретико-методичні засади та психолого-педагогічні особливості формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертант на належному науковому рівні обґрунтував вибір теми, чітко визначив мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, для реалізації яких проаналізовано значний обсяг філософсько-культурологічної, психолого-педагогічної і науково-методичної літератури, державні нормативні документи в галузі освіти й охорони навколишнього природного середовища в Україні. Сформована автором джерельна база включає 189 найменувань, з них 40 іноземними мовами, що є безперечним доказом наукової і практичної значущості представленої роботи. Значну цінність для науковців та практичних педагогів мають 10 додатків, які суттєво доповнюють представлені у дисертації результати.

Аналіз тексту дисертації і змісту автореферату Рогози Валентина Володимировича "Педагогічні умови формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки", здійснених ним 18 публікацій у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, дають підстави для висновку про певну наукову зрілість дисертанта. А це, своєю чергою, дало змогу теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально підтвердити ефективність викладених результатів та сформульованих висновків.

Розкриття авторських наукових положень, представлених дисертантом, коректне з наукової точки зору опрацювання експериментальних даних як на констатувальному, так і на формуальному етапах дослідження, сформульованих висновків у дисертації, а також їх наукова і практична значущість для розвитку теорії і методики професійної освіти, дають підстави стверджувати про високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У контексті останнього необхідно акцентувати увагу на комплексному застосуванні дисертантом загальнонаукових та спеціальних методів аналізу й опрацювання здобутих результатів дослідження, як-то: теоретичних, аналітичних, емпіричних, педагогічного експерименту, статистичних і графічних. Їх комплексне застосування у процесі дослідження забезпечило достатній рівень представлених на захист його результатів. Відтак, було сформовано практичні рекомендації щодо виокремлення аксіологічних блоків дисциплін і подано алгоритм їх дієвого міжпредметного поєднання для підвищення ефективності формування екологічних цінностей у змісті освітньо-професійної програми на основі застосування результатного підходу.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження В. В. Рогози “Педагогічні умови формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки” містить нові, раніше не досліджені і до сьогодні не захищені наукові положення, а досягнуті ним як теоретичні, так і прикладні результати у сукупності розв’язують актуальну теоретико-методичну проблему, сутність якої полягала у здійсненні цілісного і системного аналізу формування досліджуваного феномена у педагогічній теорії і освітній практиці професійної освіти у закладах вищої освіти.

Окреме важливе значення для педагогічної науки і практики роботи закладів вищої освіти здобутих дисертантом результатів забезпечується упровадженням в освітній процес авторського навчально-методичного контенту, що охоплює діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук (сукупність методик, авторські анкети, тестові завдання, плани-конспекти інтерв’ю, експериментально-діагностичні завдання тощо); навчально-методичного посібника “Практикум з питань формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки”, навчального курсу “Аксіопедагогіка” та авторського психолого-педагогічного тренінгу “Забезпечення прийняття і трансляції професійних цінностей”; введення до навчального плану спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (блок предметів за вибором студентів) дисципліни «Аксіологія», зміст якої передбачає формування цілісної системи екологічних цінностей і ціннісних орієнтацій; на основі спеціально здійсненого аналізу освітньо-професійних програм підготовки фахівців зі спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти встановлено, що аксіологічна складова в

освітніх програмах цих закладів представлена недостатньо, а формування екологічних цінностей практично не входить до сутності мети їх діяльності.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивно оцінюючи як наукову, так і практичну значущість здобутих дисертантом результатів дослідження, маємо акцентувати увагу на тому, що основні теоретичні положення та практичні напрацювання, висновки, окремі додатки можуть бути використані під час організації професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук у системі вищої освіти, підвищенні їхнього фахового рівня в системі післядипломної педагогічної освіти, в діяльності ресурсних центрів освітніх округів тощо.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ) (довідка № 07-10/744 від 28.09.2020 р.) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1587 від 08.09.2020 р.); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 845-33/03 від 17.09.2020 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 201/04 від 28.09. 020 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/24 від 04.03.2020 р.).

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Оцінка змісту дисертації Рогози Валентина Володимировича “Педагогічні умови формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки” дає підстави для висновку, що проведене дослідження відповідає сучасним вимогам до дисертаційних робіт такого спрямування, чітко виокремлено й схарактеризовано його мету, завдання, об’єкт, предмет і пошукову гіпотезу, забезпечено відповідність змісту висновків кожному із завдань дослідження. У сукупності сформульовані висновки до розділів і висновки в цілому логічно і вичерпно характеризують зміст основного тексту дисертації.

У ході реалізації першого завдання дисертант здійснив узагальнення й аналіз праць філософів, психологів і педагогів, що дало змогу здійснити аргументацію власних наукових поглядів на сутність понятійно-категоріального апарату дослідження. У межах якого екологічні цінності характеризуються у трьох аспектах: аксіологічному, педагогічному, концептуально-цільовому, що сприяло цілісному розкриттю сутності і змісту ключового поняття “екологічні цінності” майбутніх учителів природничих наук, що формуються у процесі професійної підготовки. На підставі всебічного вивчення педагогічних, психологічних джерел, аналізу сучасного стану проблеми здобувачем обґрунтовано та детально схарактеризовано поділ екологічних цінностей на цінності термінально-позиційні й інструментально-поведінкові, що є складними психічними утвореннями у свідомості особистості, які внаслідок інтеріоризації стають джерелом поведінкової мотивації та регулятором діяльності особистості й суспільства в системі “Людина – Природа”.

Розв'язуючи наступне завдання, здобувачем концептуалізовано і теоретично обґрунтовано сутність феномену екологічних цінностей як базового елемента професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук. На підставі чого виокремлено й схарактеризовано такі екологічні цінності: цінність життя в усіх його виявах; природа як самоцінність; цінність гармонії з природою; біоцентризм як відповідальність за світ живих істот; здорове довкілля як цінність; цінність якісного життя (в екологічному дискурсі); цінність екологічних знань.

У процесі виконання третього завдання В. В. Рогоза визначив і дав характеристику таким педагогічним умовам формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки, як то: сформованість екоцентричного природорозуміння (на основі виховання його у майбутніх учителів); усвідомлення екологічних цінностей; внутрішнє прийняття, здатність до трансляції та реалізації екологічних цінностей в освітньо-професійній діяльності.

Відповідно до завдань дослідження теоретично обґрунтовано та реалізовано на практиці змістово-функціональну модель формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук, що складається із чотирьох змістових блоків – цільового, змістового, діяльнісного (технологічного, процесуального), результатного. Визначено, що цільовий блок змістово-функціональної педагогічної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук передбачає досягнення такої основної цілі, як теоретична концептуалізація та практична інтерпретація педагогічних умов формування екологічних цінностей; змістовий блок – характеристику особливостей змістового наповнення процесу професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін на концептуально виокремленій аксіологічній платформі; діяльнісний (технологічний, процесуальний) – концептуальне розроблення алгоритму діяльності майбутніх учителів природничих наук з виокремлення педагогічних умов формування екологічних цінностей і їхню технологічну імплементацію на рівні суб'єктів освітнього процесу, зокрема на базі НУШ; результатний блок – перевірка на основі діагностування ефективності авторської змістово-функціональної моделі та встановлення її теоретичного і практичного результату – ефективності застосування педагогічних умов формування системи екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук.

Досить змістовно дисертантом розроблено критеріальну базу діагностичної роботи, а саме: виокремлено критерії, за якими визначався рівень сформованості в майбутніх учителів природничих наук екологічних цінностей (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, організаційний) та відповідні показники рівнів сформованості досліджуваного феномена (найвищий, або близький до ідеального, рівень; достатній рівень; задовільний рівень; недостатній рівень; незадовільний рівень), які в достатньому ступені уявляють загальні уявлення про рівень сформованості екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук.

У межах останнього завдання дослідження на позитивну оцінку заслуговує чітко здійснена дисертантом експериментальна перевірка

ефективності запропонованих педагогічних умов і змістово-функціональної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки. Оперуючи дібраними компонентами, критеріями, показниками та рівнями формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки у ході формувального експерименту доведено високий рівень сформованості досліджуваного феномена завдяки реалізації у межах розроблених автором курсів – дисципліни “Аксіологія”, курсу “Аксіологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук” і аксіопедагогічного тренінгу. Як наслідок вивчення курсу “Аксіологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук” досягнуто засвоєння студентами спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти змісту ціннісної теорії, розуміння потреби практичного застосування теоретичних надбань аксіології, усвідомлення необхідності посилення уваги до проблем природокористування та охорони природи.

Отже, виконане дисертаційне дослідження має суттєву наукову новизну й практичну значущість, оскільки в ній на підґрунті ретроспективного аналізу вперше науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено педагогічну систему формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження В. В. Рогози, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У цілому дисертантом логічно представлено основні методологічні підходи до формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки (аксіологічний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, інтегративний). На жаль, поза увагою залишився трансдисциплінарний підхід, що дав би змогу з наукових позицій більш ґрунтовно репрезентувати процес формування досліджуваного феномена у взаємозв'язку різних навчальних курсів у процесі такої підготовки.

2. На наш погляд, під час визначення основних восьми екологічних цінностей здобувачами вищої освіти, а саме учителями природничих наук у процесі професійної підготовки, слід було б розширити перелік цінностей і надати їм змогу запропонувати свій варіант.

3. У змісті дисертації схарактеризовано сутність і значення концепції природорозуміння, відповідно до якої екоцентричне природорозуміння характеризується визнанням внутрішньої (неутилітарної) цінності природи, зорієнтованістю на цілісне сприйняття довкілля й екологічним стилем мислення. Однак, як на нашу думку, ця концепція недостатньо врахована у практичній частині дослідження з формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук.

4. У змісті дисертації та автореферату обґрунтована і розроблена

здобувачем модель формування досліджуваного феномена має різні назви, як то: “педагогічна модель” (с. 7 автореферату, с. 22 дисертації), просто “модель” (с. 15 автореферату, с. 214 дисертації), “змістово-функціональна модель” (с. 10 автореферату, с. 156 дисертації). Крім цього, у змістовому блоці моделі відсутні специфічні принципи екологічної освіти, що є домінантними у процесах формування екологічних цінностей особистості.

5. У межах здійснення формувального етапу експерименту здобувачем були спеціально розроблені курси – дисципліна “Аксіологія”, курс “Аксіологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук” і аксіопедагогічний тренінг. На наш погляд, у змісті дисертації не повною мірою розкрито їх місце у формуванні досліджуваного феномена в системі професійної підготовки фахівців зі спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

6. У змісті дисертації варто було б детальніше схарактеризувати як традиційні, так і інноваційні технології навчання, які автор рекомендує застосовувати у процесі формування екологічних цінностей у професійній підготовці майбутніх учителів природничих наук.

7. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи, слід висловити побажання щодо впровадження результатів дослідження у вигляді методичних рекомендацій для викладачів закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Виконана робота свідчить про високі професійні здібності здобувача та відповідний рівень його наукового мислення.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні положення та результати дисертації відображено у 18 наукових і навчально-методичних працях, із них 8 відображають основні результати дисертації (з них 1 розділ у колективній монографії; 3 публікації у зарубіжних періодичних виданнях); 6 – апробаційного характеру; 4 – додатково відображають результати дослідження (1 методичний посібник; 2 навчальних посібники; 1 розділ колективної монографії).

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення здійсненого дослідження.

11. Висновок.

Дисертація В. В. Рогози “Педагогічні умови формування екологічних цінностей майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки” є самостійним завершеним дослідженням, яке вносить вагомий внесок у теорію і методику професійної освіти, має суттєву практичну

значущість та відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій (пп. 9, 10, 12, 13, 14 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р., та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України), а її автор – Рогоза Валентин Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри природничо-математичної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Г. П. Пустовіт

Вікторія Пустовіт
Зав. канцелярії

